

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 342.9(477)

АЛФЬОРОВА Т.М.

**СУТНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВТОІНСПЕКЦІЇ**

У статті висвітлено питання визначення сутності механізму забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності Державтоінспекції; проаналізовано складові елементи цього механізму; доведено роль і значення такого інституту, як правова активність, у його правовій реалізації.

Ключові слова: забезпечення прав і свобод людини, адміністративно-юрисдикційна діяльність, Державтоінспекція.

В статье освещены вопросы определения сущности механизма обеспечения прав и свобод человека в административно-юрисдикционной деятельности Госавтоинспекции; проанализированы составляющие элементы этого механизма; доказана роль и значение такого института, как правовая активность, в его правовой реализации.

Ключевые слова: обеспечение прав и свобод человека, административно-юрисдикционная деятельность, Госавтоинспекция.

In the article the problem of determination of the nature of the mechanism ensuring human rights and freedoms in the administrative and jurisdictional activities the State, examines components of this mechanism, we have the role and importance of such an institution as «legal activity» in its legal implementation.

Key words: ensuring human rights and freedoms, administrative and jurisdictional activity, State Automobile Inspectorate.

Вступ. Міліція має виконувати завдання в межах компетенції та відповідно до конституційних гарантій забезпечення прав і свобод людини, зокрема принципу презумпції невинуватості у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ч. ч. 2, 3 ст. 61 Конституції України); кожен у випадках, передбачених законом, має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України); ніхто з працівників міліції під час виконання завдань не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60 Конституції України). Оцінка роботи

© АЛФЬОРОВА Т.М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін (Дніпропетровський гуманітарний університет)

органів міліції здійснюється населенням, тобто міліція перетворюється з карального органу (як це було за радянських часів) на орган, який створений і діє лише для народу (як це має місце в багатьох зарубіжних країнах). Ця теза постає з визнання якісно нової ролі держави у взаємовідносинах із громадянами, зокрема ролі не владарювання над людиною, а ролі служіння людині [1, с. 67].

Стан дослідження. Проблеми забезпечення прав і свобод людини в правоохоронній сфері досліджували такі вітчизняні юристи: І.Л. Бородин, В.С. Венедиктов, І.П. Голосніченко, М.М. Гуренко, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, А.М. Колодій, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, М.В. Корнієнко, Я.Ю. Кондратьєв, О.В. Негодченко, В.І. Олефір, О.І. Остапенко, В.П. Петков, Ю.І. Римаренко, О.П. Рябченко, О.Ф. Фрицький, О.Н. Ярмиш та інші. Окремі питання проблеми забезпечення прав і свобод людини розглядалися в роботах таких дослідників у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, як С.М. Гусаров, Т.О. Гуржій, О.В. Домашенко, В.В. Доненко, В.В. Новіков, О.Ю. Салманова, О.Л. Міленін, В.А. Мислив, В.Й. Развадовський та інші. Разом із тим проблеми забезпечення прав і свобод у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності Державтоінспекції в них висвітлено недостатньо, в існуючих наукових працях ці питання досліджувалися фрагментарно або в межах ширшої адміністративно-правової проблематики, без комплексного підходу. У зв'язку із цим глибоке дослідження проблем забезпечення прав і свобод людини в юрисдикційній діяльності Державтоінспекції набуває особливого актуальності.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності, складових елементів механізму забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності Державтоінспекції, а також встановлення стадій його правової реалізації.

Результати дослідження. У теорії права розрізняють механізм правового регулювання, механізм реалізації прав і свобод та механізм забезпечення реалізації прав і свобод людини [2, с. 201]. Потреба в механізмі забезпечення прав і свобод людини виникає тоді, коли реалізація конституційного суб'єктивного права не потребує втручання держави, її органів і посадових осіб у процес реалізації суб'єктивного права як обов'язкової сторони [3, с. 8–11]. З боку держави вимагаються лише дії щодо гарантування прав і відтворення порушеного права [2, с. 201].

До складу механізму забезпечення прав і свобод людини О.В. Негодченко відносить такі елементи: а) гарантії здійснення прав і свобод людини; б) юридичні елементи механізму реалізації; в) процес практичного втілення можливості й необхідності в дійсність; г) умови й фактори такого процесу [4, с. 9–16]. Цю точку зору підтримує Е.Б. Червякова, яка зазначає: «Під забезпеченням основних прав розуміють, з одного боку, систему їх гарантій, а з іншого – діяльність органів держави зі створення умов для реалізації прав громадян, їх охорони, захисту й відновлення порушеного права» [5, с. 377].

Натомість А.М. Колодій виокремлює такі елементи механізму забезпечення прав і свобод громадянина: а) норма права; б) правовідносини; в) акти безпосередньої реалізації прав та обов'язків; г) акти застосування норм права [6, с. 136].

Аналіз складових елементів механізму забезпечення прав людини дозволяє стверджувати, що, як правило, до складу механізму забезпечення прав і свобод людини відносяться гарантії їх реалізації. Їх головне призначення полягає в забезпеченні всіх рівними правовими можливостями для набуття, реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав і свобод [7, с. 27]. У юридичній науковій літературі існують різні класифікації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Серед них можна виділити такі, що більш чітко та всебічно відображають їх сутність. Так, П.М. Рабінович поділяє гарантії прав і свобод на загальносоціальні та спеціальні. До загальносоціальних належать економічні, політичні, духовно-ідеологічні. Спеціальні – це встановлені державою юридичні норми, які спрямовані на забезпечення прав людини, практична діяльність із застосування цих норм, а також правозастосовні акти відповідних органів влади [8].

В.Ф. Погорілко ділить гарантії на дві основні групи: загальносуспільні (загальносоціальні) та юридичні. У свою чергу серед загальносуспільних гарантій учений виділяє політичні, економічні, соціальні та духовні (культурні) гарантії, тобто класифікація здійснена

відповідно до суспільних систем – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), які склалися й функціонують у суспільстві [9, с. 41].

Іншу думку має Г.С. Стеценко. Дослідник виділяє такі види правових гарантій: а) стан законодавства, його стабільність і відповідність розвитку відносин у суспільстві, рівень юридичної техніки; б) стан діяльності з попередження та припинення правопорушень, зокрема, заходи юридичної відповідальності; в) доступність і якість правосуддя; г) ефективність контролю за реалізацією правових актів [10, с. 195].

Система гарантій забезпечення прав і свобод правоохоронними органами базується на загальнотеоретичних концепціях. Ми погоджуємося з класифікацією юридичних гарантій законності в діяльності міліції щодо застосування заходів адміністративного примусу, що містяться в правових нормах, запропонованою О.П. Нагорним. Він визначає, що вимоги законності в адміністративній діяльності міліції реалізуються в: а) нормах матеріального права, які мають на меті забезпечення законності в адміністративній діяльності міліції (тобто сама наявність таких норм – уже гарантія законності); б) процесуальних нормах, які безпосередньо «обслуговують» дію матеріальних норм права, тобто забезпечують правомірну реалізацію останніх шляхом свого застосування [11, с. 14].

Однак, на нашу думку, вбачається за необхідне переглянути складові елементи механізму забезпечення прав і свобод людини, враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства. Роль громадськості у формуванні правової політики держави, починаючи з другої половини ХХ ст., стає все більш ваговою й виділяється в загальнотеоретичних концепціях поняття правової активності.

С.С. Алексєєв зазначив, що в понятті «правова активність» із найбільшою повнотою й точністю відображена участь громадян і громадських об'єднань у роботі механізму правового регулювання [12, с. 169].

Аналіз концепцій праворозуміння поняття «правова активність» дозволяє виділити три основні точки зору: по-перше, правова активність розглядається як компонент правової свідомості особи, що забезпечує відповідність її поведінки закону; по-друге, як добровільна, суспільно значима, свідомо, творча діяльність у правовій сфері, спрямована на зміцнення законності й правопорядку, удосконалювання державності; по-третє, як суб'єктивне ставлення та психологічна готовність до діяльності у сфері правового регулювання, у тому числі сама діяльність суб'єктів правовідносин [13].

Як відзначає В.О. Болотова, правова активність стає базисом для формування «соціального капіталу», що повинен базуватися на відносинах довіри та взаємоповаги [14, с. 244–249]. Особа через стимули, заохочення, а не лише через систему державного примусу повинна усвідомлювати й мати бажання діяти в межах встановленого правового порядку; суб'єкт владних повноважень повинен усвідомлювати, що дії в межах права є запорукою розбудови громадянського суспільства. Тому інститут правової активності повинен розглядатися як складовий елемент механізму забезпечення прав і свобод людини правоохоронними органами. Виходячи з наведених теоретичних концепцій, під механізмом забезпечення захисту прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності суб'єкта владних повноважень ми розуміємо здійснення такої діяльності в порядку, формі та методах, за яких втручання в гарантовані права та свободи людини зовсім не має місця або здійснюється лише в передбачених законом межах і випадках.

Ми виділяємо такі складові елементи такого механізму: 1) правова активність учасників правовідносин; 2) нормативно-правові акти механізму реалізації прав; 3) гарантії забезпечення прав людини; 4) акти правозастосування як результат діяльності органів державної влади.

Механізм забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності Державтоінспекції МВС України проходить декілька стадій правової реалізації. Першою стадією є забезпечення нормативного правового регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Державтоінспекції МВС України. До другої стадії, власне, відноситься процес реалізації правових норм, що регулюють застосування заходів і засобів адміністра-

тивно-юрисдикційної діяльності Державтоінспекції МВС України, гарантують законність реалізації її форм і методів. Третьою факультативною стадією реалізації механізму забезпечення адміністративно-юрисдикційної діяльності Державтоінспекції МВС України є судова та інші визначені законодавством форми оскарження результатів діяльності цього суб'єкта владних повноважень. В.М. Бевзенко справедливо підкреслює: «Встановлена законодавча можливість судового оскарження дій суб'єктів владних повноважень має на меті захист і відновлення суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також недопущення порушення службовими особами органів державної влади чинного законодавства» [15, с. 303].

Отже, одним з елементів забезпечення конституційних прав і свобод громадян в адміністративно-юрисдикційній діяльності є її правове регулювання, що складає матеріальну основу юридичних гарантій законності цієї діяльності. У нашому випадку це спеціальні нормативно-правові засоби (норми права та правові санкції), що забезпечують виконання вимог законів і відомчих нормативних актів учасниками відносин, що виникають у сфері застосування спеціальних сил, засобів і методів, а також відновлення їх порушених прав. Нормативне регулювання механізму забезпечення прав і свобод людини спрямоване на визначення форм цілеспрямованого впливу суб'єкта владних повноважень – Державтоінспекції МВС України.

Таким чином, адміністративно-юрисдикційну діяльність Державтоінспекції МВС України, як і будь-яке інше явище, треба розглядати в діалектичній єдності змісту й форми. Якщо зміст дозволяє дослідити сукупність властивостей, внутрішніх елементів і процесів, що утворюють адміністративну діяльність, то способи організації, здійснення й зовнішнього виразу її змісту найповніше можуть бути розкриті через форму. Ці поняття не можуть існувати одне без одного. Взаємно детермінуючи одне одного, зміст і форма обумовлюють виникнення в процесі адміністративної діяльності різноманітних інтегруючих зв'язків і відносин. Зміст являє собою «...провідну, визначальну сторону об'єкта, а форма – сторону, що модифікується, змінюється залежно від зміни змісту й конкретних умов його існування» [16, с. 447]. Зміст обумовлює форму, а форма змістовна [17, с. 3].

У ході проведеного дослідження нами з'ясовано, що форма – це безпосередній атрибут адміністративної діяльності, що забезпечує взаємний зв'язок, найбільш доцільну залежність елементів діяльності, що вносить у їх співвідношення упорядкованість, стабільність і динамізм. Важливо зазначити, що від використання тих чи інших форм значною мірою залежить ефективність адміністративної діяльності підрозділів Державтоінспекції МВС України, а отже, і успішність процесу реалізації завдань, що стоять перед ними.

Нами встановлено, що практичне значення форм адміністративної діяльності Державтоінспекції МВС України полягає також у тому, що шляхом їх використання в управлінській практиці реалізуються повноваження її органів, створюється й забезпечується порядок управління у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, права й законні інтереси громадян, законність здійснення дозвільних процедур, гласність і врахування суспільної думки. Форми діяльності, що використовуються підрозділами Державтоінспекції МВС України, досить різноманітні. Проте ця різноманітність жодним чином не свідчить про повну самостійність відповідних підрозділів і їх посадових осіб під час обрання способу здійснення своїх дій. Усі форми адміністративно-юрисдикційної діяльності прямо чи опосередковано регламентовані законами й іншими нормативними актами. Це означає, що органи Державтоінспекції МВС України для виконання своїх функцій повинні використовувати лише ті форми, які передбачені відповідними нормами законодавства та є адекватними умовам конкретної життєвої ситуації. Обрання й застосування конкретної форми адміністративної діяльності також повинно здійснюватися з урахуванням конституційно закріпленої необхідності забезпечення в діяльності уповноважених державних органів і їх посадових осіб пріоритету прав і свобод людини. Ця конституційна вимога спонукає до обґрунтованого вибору форми діяльності.

Отже, у найзагальнішому вигляді під формою адміністративної діяльності треба розуміти прояв об'єктивно відображених дій, які в сукупності становлять однорідну діяльність щодо виконання покладених на них завдань і функцій.

Форму адміністративно-юрисдикційної діяльності Державтоінспекції МВС України ми визначаємо як практичне вираження конкретних дій виконавчо-розпорядчих органів, їх територіальних підрозділів і посадових осіб, які необхідні для реалізації ними в межах своїх повноважень функцій управління, забезпечення законності та дисципліни у сфері безпеки дорожнього руху.

Висновки. Таким чином, механізм забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності Державтоінспекції МВС України ми визначаємо як здійснення такої діяльності в порядку, формі й методах, за яких втручання в гарантовані права та свободи людини зовсім не має місця або здійснюється лише в передбачених законом межах і випадках. Виділяємо такі складові елементи цього механізму: 1) правова активність учасників правовідносин; 2) нормативно-правові акти механізму реалізації прав; 3) гарантії забезпечення прав людини; 4) акти правозастосування як результат діяльності органів державної влади. Встановлено, що правова реалізація механізму забезпечення прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності Державтоінспекції проходить у декілька стадій: нормативне правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Державтоінспекції МВС України; правозастосування правових норм регулювання застосування заходів і засобів адміністративно-юрисдикційної діяльності Державтоінспекції МВС України; гарантування законності реалізації її форм і методів; судова та інші допустимі форми оскарження законності діяльності цього суб'єкта владних повноважень (факультативно).

Список використаних джерел:

1. Виконавча влада і адміністративне право : [навчальний посібник] / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Видавничий дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
2. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.В. Негодченко ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2003. – 479 с.
3. Гамалій І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання діяльності міліції щодо забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.В. Гамалій ; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2000. – 16 с.
4. Негодченко О.В. Деякі організаційні аспекти визначення механізму забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини й громадянина / О.В. Негодченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003. – № 2. – С. 9–16.
5. Загуменна Ю.О. Основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України / Ю.О. Загуменна // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 376–382. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-4/10zjoovc.pdf>.
6. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
7. Білозьоров В.С. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реальні та проблеми / В.С. Білозьоров // Адвокат. – 2009. – № 8. – С. 26–30.
8. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П.М. Рабінович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.
9. Нова Конституція України: огляд, коментарі і текст Основного Закону / за ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Правова держава, 1997. – 156 с.
10. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : [навчальний посібник] / С.Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.

11. Нагорний О.П. Законність в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ та шляхи її удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.П. Нагорний ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 22 с.
12. Алексеев С.С. Проблемы теории права : [курс лекций] : в 2 т. / С.С. Алексеев ; науч. ред. Р.К. Русинов ; отв. за вып. М.С. Семенов. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972–1973. – Т. 1. – 1972. – 396 с.
13. Ємельяненко К.С. Правова активність як умова ефективності правового регулювання / К.С. Ємельяненко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 284–289. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2013_1_50.pdf.
14. Болотова В.О. Вплив соціального капіталу на корупцію: теоретичний аспект проблеми / В.О. Болотова // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 244–249.
15. Бевзенко В.М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень: правові засади, підстави та форми : [монографія] / В.М. Бевзенко. – К. : Прецедент, 2010. – 475 с.
16. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М. : Прогресс, 1975. – 456 с.
17. Лазарев Б.М. Формы государственного управления / Б.М. Лазарев // Формы государственного управления : сборник статей. – М. : Юстиниан, 1983. – С. 3–19.